

2. Генералюк Л. Універсализм Шевченка: взаємодія літератури і мистецтва / Леся Генералюк. – К.: Наук. думка, 2008. – 544 с.
3. Дзюба І. М. Тарас Шевченко. Життя і творчість / Іван Михайлович Дзюба. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – 718 с.
4. Іванишин П. Критика і метакритика як осмислення літературності: монографія / Петро Іванишин. – К.: ВЦ «Академія», 2012. – 288 с.
5. Забужко О. Шевченків міф України. Спроба філософського аналізу / Оксана Забужко. – К.: Факт, 2009. – 148 с. – (Сер. «Висока полиця»).
6. Зборовська Н. В. Код української літератури: Проект психоісторії новітньої української літератури. Монографія / Ніла Василівна Зборовська. – К.: Академвидав, 2006. – 504 с. (Монограф)
7. Кьеркегор С. Страх и трепет / Серен Кьеркегор. – М.: Республика, 1993. – 383 с.
8. Пахаренко В. І. Начерк Шевченкової етики / Василь Іванович Пахаренко. – Черкаси: Брама-Україна, 2007. – 208 с.
9. Тілліх П. Мужність бути. Небуття і тривога / Пауль Тілліх. // Незалежний культурологічний часопис «І». – 2005. – №37. – С. 8–29.
10. Шевченко Т. Г. Кобзар / Тарас Григорович Шевченко / Вступна стаття О. Гончара. – К.: Дніпро, 1982. – 647 с.
11. Шевельов Ю. Вибрані праці / Юрій Шевельов: У 2 кн. Кн. II. Літературознавство / Упоряд. І. Дзюба. – 2-ге вид. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2009. – 1151 с.

Ярослав Нагорний, асп. (Хмельницький)

ББК 83.3 (4 Укр)

УДК 82.09: 821.161.2 (Богацький)

Концептуальні моделі інтимних взаємин Тараса Шевченка в дослідженні Павла Богацького

Уперше в українському літературознавстві оприявнюються концептуальні моделі погляду діаспорного письменника П.Богацького на

інтимні взаємини Тараса Шевченка. Доведено, що проблематичність дослідженого пласту розкрито в ореолі бібліографічного шевченкознавчого матеріалу. П.Богацький, перебуваючи в Празі, належав до кола тих дослідників, які по-науковому трактували творчість Кобзаря. Ідеї шевченкознавця-Богацького унісонують генезі літературно-естетичної системи мислителя, що ввібрала в себе чітко обумовлений комплекс ідей, концепцій. Його звернення до Т.Шевченка є актуальним для українського суспільства, виступає засобом національної самоідентифікації.

Ключові слова: *інтимні взаємини, шевченкознавство, літературна рефлексія, наукова концепція, Павло Богацький, Тарас Шевченко, метатекстові коментарі.*

For the first time in Ukrainian literary criticism conceptual models of the view of the Diaspora writer P.Bogatskyi to the intimate relations of Taras Shevchenko have been publicized. It is proved that uncertainty of the examined layer was revealed in the light of bibliographic Shevchenko study material. P.Bogatskyi, when he was in Prague, belonged to those researchers, who scientifically interpreted Kobzar's creative activity. The ideas of Shevchenko researcher - P.Bogatskyi are homophonic with the genesis of literary-aesthetic system of the thinker that absorbed clearly stipulated complex of ideas and concepts. His address to T. Shevchenko is topical for Ukrainian society, it is a means of national self-identification.

Key Words: *intimate relations, Shevchenko studies, literary reflexion, scientific conception, Pavlo Bogatskyi, Taras Shevchenko, metatext commentaries.*

Шевченкознавчі студії П.Богацького досі перебувають поза науковою рефлексією, незважаючи на те, що він є автором низки статей, кількох книжок. У такому вимірі доречно буде навести слова П.Богацького, який у статті «Трагедія самотньої душі (Інтимна сторінка біографії Т. Г. Шевченка)» писав: «Зрозуміти, як належить, твори якогось творця-поета, композитора, маляра і т. д. не можна без досконалого ознайомлення з його життєписом. Бо творчість художника тісно пов'язана з фактами його життя і є виявом його думок, переживань і поступовань» [Богацький: 16 квітня]. Проблематичність досліджуваного пласту праць письменника логічно спроектує нас **до мети**, яка полягає в тому, аби на конкретних прикладах розкрити моделі інтимних взаємин Тараса Шевченка в рецепції діаспорного дослідника української літератури.

Письменник емігрував 21 листопада 1920 року спершу до Польщі, а 1922 року до Чехії. Празький період творчості виявився надто плідним для белетриста, де він проявив себе як активний дослідник історії української літератури та бібліограф. Працював поруч з відомими особистостями, до яких належать Л.Білецький, П.Зленко, Л.Биковський, С.Сірополко, В.Дорошенко. Разом з ними відгукнувся на задум Всеукраїнської Академії Наук щодо укладання Всеукраїнського бібліографічного репертуару. Отже, Богацький плідно працював у галузі літературознавчої бібліографії, шевченкознавства.

В журналі «Народознавство» (ч. 1, 1932, Прага), що про нього згадує в «Щоденнику» Софія Русова, було надруковано огляд П.Богацького «Нове про Шевченка» (інформаційний огляд за 1924 – 1925 рр.). У праці представлено короткі нотатки, на жаль, без оцінних характеристик, про найважливіші публікації українських літературознавців, критиків, присвячені творчості Т.Шевченка. Тоді, як, скажімо, річні інформаційні тематичні огляди Володимира Дорошенка під назвою «Шевченкознавство в 1925 році» [Дорошенко 1926: 215 – 220] оформлено належним чином: охоплено не лише літературознавчі та критичні матеріали, а й тексти художньої літератури; автор-упорядник дотримувався чітких вимог щодо відбору матеріалів. Словом, огляд репрезентує високу культуру бібліографічного опрацювання.

Отже, інтерес до творчості Т.Шевченка у Богацького зродився під впливом національно-визвольної ідеї, яка поширювалась серед прогресивної молоді на початку ХХ століття, а також творчої співпраці з М.Шаповалом. Останній оприлюднив 1911 року в третьому числі журналу «Українська хата» дослідження «Поет і юрба». Однак П.Богацький мав на кого орієнтуватись, – солідних попередників-шевченкознавців – це І.Франко, М.Драгоманов, В.Дорошенко, С.Єфремов, Д.Антонович, В.Щурат, П.Зайцев, О.Новицький, С.Балей, які по-науковому трактували творчість Кобзаря, виводили його образ у річищі поступу національної культури й філософської думки. Працюючи в Празі директором бібліотеки та завідувачем Кабінету шевченкознавства при соціологічному інституті, Богацький продовжував творчу співпрацю з провідними шевченкознавцями І.Айзенштоком, Л.Білецьким, В.Дорошенко, П.Зайцевим та

іншими для того, аби науково підійти до вивчення життя, творчості, багатогранної діяльності Тараса Шевченка, його місця в світовому літературному процесі. Саме за активну працю в галузі дослідження історії української літератури, зокрема в ділянці шевченкознавства, Павла Богацького поіменовано *honoris causa* (почесним професором).

Аналізуючи праці П.Богацького, переконуємося: в його особі Тарас Шевченко «знайшов» активного дослідника, палкого пропагандиста й прихильника. Ще 1911 року в «Українській хаті» він помістив повідомлення про «Проект пам'ятника Т.Г.Шевченку в Києві», а 1917 року в київському «Книгарі» з'явилась стаття «Т.Г.Шевченко і княгиня В.М.Рєпніна». У празький період – «Кобзар» Тараса Шевченка. Видання в Празі виходило з 1876 до 1926 року», «Нове про Шевченка (1924 – 1927)» (Львів, Літературно-науковий вісник, ч.5, 6, 1927), «Нове про Шевченка: інформативний огляд за роки 1927 – 1929» (1930), «Фальсифікатори Шевченка» (Львів, Вісник українознавства, ч.3, 4, 1930; Львів, Сьогочасне й минуле, №3 – 4, 1939). За редакцією П.Богацького та В. Дорошенка 1941 року в Празі побачили світ «Поезії Т. Г. Шевченка», а 1942 року – «Кобзар Тараса Шевченка за сто років. 1840 – 1940» (Краків-Львів, Українська книга, т.4). Уже з цього поважного переліку переконуємось, що Т.Шевченко "супроводжував" Богацького-літературознавця майже все життя.

Так, у листі (9.07.1998) до Віталія Мацька син письменника Левко Богацький (1927 – 2010) повідомляє про інші праці батька і серед них називає шевченкознавчі: "Є ще хроніка життя родини Богацьких (8 стор.), короткі статті його, як шевченкознавця, «Проблеми видання поетичних творів Т.Г.Шевченка» і ще «Інтимні сторінки в житті Т.Г.Шевченка» [Лист 1998]. В опублікованій бібліографії праць П.Богацького [Богацький 2005: 181 – 183] віднаходимо десятки позицій, присвячених Кобзареві. В статті «Про наукову і творчу спадщину батька» Л.Богацький пише: «Л.Б. вклав багато творчих зусиль в дослідження текстів Тараса Шевченка та писання критичних видань: про Тараса Шевченка і нових видань його творів з 1923 – 1929 рр.; велика праця за 1930 – 1942 рр., що, на жаль, пропала під час Другої світової війни, як і "Історія критичного видання творів Тараса Шевченка", лише частина цього твору під заголовком "Кобзар" Тараса Шевченка за

сто років» була надрукована в «Українській книзі» (1942) і появилася окремим виданням... Великої вартості є його оцінки цілої низки видань Шевченка, однаково, як давніших (празьке 1876 року), так і сучасних» [Богацький 2005: 179 – 180].

Одначе іншої думки свого часу дотримувався літературознавець І. Качуровський, який, заторкуючи інтимну жіночу лірику Кобзаря (до речі, І. Качуровський 2006 року одержав звання лауреата Національної премії імені Тараса Шевченка), у статті «Поет самоти і безнадії» [Качуровський 1962: 39 – 42] скептично ставиться до Шевченкових жіночих персонажів (версія статті Качуровського вперше побачила світ 6 жовтня 1961 року в польській газеті "Głos Polski" (Буенос-Айрес). Деякі його висловлювання і досі можуть бути дискусійними, наприклад: «Покритка оплакує майбутнє сина. Іноді весела жіночка, спровадивши з дому чоловіка, йде до шинка випити чарку. Такі персонажі жіночої лірики Шевченка» [Качуровський 1962: 41], або «українці змалювали з Шевченка ікону, а вірші його зробили молитвою» [Качуровський 1962: 39], «І я розумію Хвильового, який обурювався, що «іконописний Тарас затримав розвиток нації» [Качуровський 1962: 40], «Національна поезія відійшла на задній план, на вершинні позиції висунулась особиста лірика» [Качуровський 1962: 42]. Плюралістичні думки, інвективи І. Качуровського щодо оцінки творчої спадщини Кобзаря не пройшли повз увагу літературних критиків. Так, Ігор Костецький україномовний варіант статті Качуровського передрукував у редактованому ним журналі «Україна і світ» із застереженням: «Кожен великий національний поет саме тим і великий, що його всеосяжна особистість дає підставу трактувати її з різних, раз-у-раз взаємозаперечних поглядів. Погляд може бути помилковий, і заперечник має повне право виступити з протилежною концепцією. Але при тому неодмінна умова: дискусія повинна відбуватись у фаховій площині, а не аргументом «ослячого копита» [Качуровський 1962: 39]. Останнє словосполучення редакцією взято в лапки, оскільки запозичено з газети «Українське слово» (Буенос-Айрес), яка також 24 грудня 1961 року негативно поставилася до статті І. Качуровського.

Ілюструючи цитати літературознавця І. Качуровського, доведено протилежне бачення П. Богацьким душі поета, його

широкі зацікавлення творчих пошуків. Шевченкознавець-Богацький апелює не до «самоти», а до всеосяжної творчої особистості, до його інтелекту, смаків та уподобань, до оточення, друзів, які, певна річ, впливали на формування його світогляду, естетичних смаків і несли надію сповнити його безсмертний «Заповіт» – здобути волю Україні.

П.Богацький випередив час і, ніби опонуючи І.Качуровському, наводить слушну думку про те, що «образ жінки-кріпачки нерозривно поєднаний у Шевченка з образом власної матері, яку «ще молодою – у могилу нужда та праця положила», та рідних сестер – Катерини, Ярини, Марії, які «у наймах виростили», та в яких «у наймах коси побіліли». Т.Шевченко був одним із перших, хто став на захист безправної жінки, про що переконують його твори «Катерина», «Сова», «Наймичка», «Відьма», «Слепая». Доля дівчат, які потерпали від нещасного кохання, болем відгукувалася в серці Кобзаря й знайшла відображення у віршах і баладах «Причинна», «Тополя», «Лілея», «Утоплена», «Русалка»... Образи жінок і дівчат у творчості поета не лише трагічні, їм притаманні найкращі риси людського характеру: чуйність, щирість, самопожертва, доброта. Заслуга Шевченка полягає в тому, що він художньо змодельовав образ жінки-матері, жінки-кріпачки із внутрішньої потреби – виокремити засобами тропеїзації її чистоту почуттів, моральної краси й материнської величі. Жінка з дитиною на руках завжди була для Шевченка уособленням мадонни, світлим і щирим образом, символом чистоти й святості: «У нашім раї на землі / Нічого кращого немає, / Як тая мати молодая / З своїм дитятчком малим» [Шевченко 2003, 2: 193 – 195].

Умовисновки П.Богацького в статті «Трагедія самотньої душі (Інтимна сторінка біографії Т. Г. Шевченка)» детермінуються елементами матриці суджень, в результаті чого з'являються нові висновки. Умовисновки автор підсилює компаративним ключем, звертаючись до класиків світової літератури Данте Аліґ'єрі (1265 – 1321), який у своїх сонетах звеличив символ своєї ідеальної любові до Беатріче та присвятив їй свій твір «Vita nuova» – «Нове життя». У цьому ряду атрибутує образ Лаури в творчості італійського поета Петрарки; Мона-Ліза – в творчості Леонардо да Вінчі; у творчості Ріхарда Вагнера – Матильда Візендок; у Шопена – Жорж Занд («кохання допомагало, як ліки» – вислів П.Богацького). І в

біографії Гете, Шіллера, Бетховена, Пушкіна, резюмує дослідник, було чимало згадок про їх щасливі і не щасливі життєві любовні зустрічі. «А без них, чи мали б ми такі яскраві твори, як «Ромео і Джульєтта» – Шекспіра; «Герман і Доротєя» – Гете і сотки інших сильних, зворушуючих і чарівних витворів творчої фантазії, які є здобутком людського генія», – розмірковує П.Богацький, логічно прокладаючи свій дослідницький «місток» до серця Шевченка, приступаючи, за його ж висловом, до перегортання інтимних сторінок «біографії Т.Шевченка, щоб зрозуміти оту незглибинну тугу його творчості, що впливала з його вічно самотнього серця, його осиротілої душі» [Богацький: 16 квітня].

Трагедія самотньої душі, за П.Богацьким, крилася у неприхильності жінок до сина українського кріпака. Хоча він горнувся до них. Оксана Коваленко була на три роки молодшою од Тараса (1817 р.н.). Підліткова закоханість не переросла у справжнє почуття. Але Тарас про неї не забував, саме їй присвячено вступ до поеми «Мар'яна-черниця». Можна стверджувати, що інтимна лірика посідає важливе місце в житті поета після заслання. Шевченко до останніх днів мріяв створити сім'ю, покладав надію на шлюб з Лікєрою Полусмак, а коли мрія не здійснилась, його охопило почуття безнадії та самотності: «Минули літа молодії, / Холодним вітром од надії / Уже повіяло. Зима!» [Шевченко Тарас 2003, 2: 359].

П.Богацький захищає погляд про «нерівне залицання». Поет не був байдужим до 17-річної Катерини Піунової під час його перебування з осені 1857 до 8 березня 1858 року в Нижньому Новгороді. Йому припала до серця артистка К.Піунова, бо надто була схожа на Оксанку (перше романтично-юнацьке Тарасове кохання). Дарма, що Катерина за нього на 28 років була молодшою, а все ж занотував у «Щоденнику»: «...Видел в ней будущую жену свою, ангела-хранителя своего, за которую готов был положить душу свою». На поетову щирість Піунова не відповіла.

Автор шевченкознавчої розвідки вдається до літературної рефлексії. Він емоційно осмислює твори Кобзаря, який художніми засобами майстерно виводить жіночі образи, жіночу долю. У такий спосіб П.Богацький спроектує думку на власне дослідження інтимних взаємин Шевченка в реальному світі, його переживань, роздумів над динамікою душевного стану. Зокрема, критик звертає

увагу реципієнта на деталі, факти, події, розповідає про гостини (бал) у 80-річній поміщиці Тетяни Густавівни Волховської в селі Мойсівці, де Шевченко познайомився з дружиною відставного полковника Ганною Закревською та племінницею декабриста Репніна – княжною Варварою. Виник химерний любовний трикутник (Ганна Закревська, Тарас Шевченко і Варвара Репніна). Двадцятидворічна Ганна Закревська (1822 – 1857) пробудила у Тарасові чуттєві порухи серця. І коли полковник Закревський запросив молодого художника до свого маєтку в Березову Рудку, щоб той намалював портрети його сімейства, Шевченко з радістю погодився. Тарас малював родину Закревських повільно, щоб довше бути поруч із «Ганною вродливою», як згодом він назвав свою кохану в одному із віршів. Водночас тимчасовий притулок Шевченко знайшов у Варвари Репніної в містечку Яготині. Княжна, будучи на балу в старій Волховській, загорілася несподіваним коханням до поета і запропонувала йому пожити у своєму маєтку. Проте вона була на шість років старшою від Тараса, до того ж належала до знатного сану, що стримувало сприймати Варвару як свою коханку. Хоча княжна натомість своїх почуттів не приховувала. Зізнавалася у коханні до Шевченка в листах. Подарувала власноруч сплетений шарф. Навзаєм він подарував власний автопортрет. У Яготині Тарас прожив не менше півроку й повернувся знову до столиці царської Росії.

П.Богацький чимало місця приділяє стосункам В.М.Репніни і Т.Г.Шевченка. Після смерті Шевченка, дослідники звернулися саме до В.М.Репніної й відчули у її словах езотеричний зміст, щось внутрішньо приховане. Така таємниця не була розкрита до самої смерті княгині. Однак, 1917 року російський дослідник Михайло Гершензон знайшов й опублікував у виданні «Русские Пропилеи» [Тарас Шевченко 1916: 179 – 199] цікаві документи, знайдені в архіві швейцарського філософа та педагога-мораліста Шарля Ейнера. Критик Богацький рефлектує власну позицію з цього інтимного листування, і як наслідок метатекстові коментарі перетворюються на головну тему твору.

Павло Богацький уперше в українському літературознавстві звертає увагу на листи княгині до філософа та її просторого, але не завершеного прозописьма. Княжна Репніна була близько знайома з аббатом Шарлем Ейнером, вона вважала себе духовною донькою

аббата, називала й своїм батьком, сповідалась йому в усіх своїх вчинках і широко листувалась з ним. Знайдені листи та рукописи княжни Варвари і є чистосердечною сповіддю її, і то саме в тій складній душевній ситуації та навіть сердечній завірюсі, яку переживала закохана в Тараса Шевченка княжна. «Певна дівоча скромність та стриманість в словах її листів доповнена була одвертістю і силою малюнку тих відносин в її рукописі, що був незакінченою автобіографічною сповіддю княжни у всьому, що вона пережила, передумала, що сказала сама і почула від Шевченка», – пише Павло Богацький в означеній статті, де також вказує на художній світ повісті, образи персонажів. Шевченко введений під прізвиськом Березовського, а княжна – під ім'ям Віри; у повісті В.Рєпніна змодельовала глибоко зворушливі сцени їхніх зустрічей, розмов, непорозуміння між ними, яке так важко переносила княжна, радість і щастя її при полагожденні добрих відносин, правдиво-братерські чуття.

Літературознавець, перейнявшись художнім світом повісті, резонує повчанням: «Треба читати цю зворушуючу сповідь княжни, щоб відчутти глибину й силу того чуття, яке переживала тоді вона, княжна з роду Рюриковичів, до вчорашнього кріпака, в якому високо цінила його “небесне посланство”. Як вона страждала, коли найменша тінь падала на Шевченка, коли він з Яготина нараз виїжджав до мастків знайомих панів і там, як доходили до неї чутки, в буйній молодій компанії плямив своє ясне поетичне обличчя... Посилаючись на листування з Шарлем Ейнером, автор підсилює свою думку словами Віри Рєпніної, яка висловилась, наче «Шевченко зайняв певне місце в моєму серці... я потай і не усвідомлюючи того, почувала ревності через ту перевагу, яку він віддавав іншим. Моє захоплення ним виявлялось щораз більше, він же відповідав мені теплим почуттям, але пристрастю ніколи... Коли б я бачила з його боку любов, я, може, відповіла б йому пристрастю... Почуття надто захопило мене, так, що я забула й мою Біблію» [Богацький: 16 квітня]. У такий спосіб автор підтверджує трагедію інтимної душі поета, як й, утім, розчарування адресанта, висловлене в листі до Ш.Ейнера.

Одначе Шевченко ж, резюмує Богацький, і в тих обставинах не згубив рівноваги та розуміння свого стану й ролі. Він був уважним, вдячним і навіть вдавав із себе закоханого, про

що свідчить промовистий факт: читання, присвяченого Шевченком княжні російського твору «Тризна» (9.11.1843), з особливо підкресленою ніжно-глибокою передмовою-присвятою саме їй: «Душе з прекрасным назначением» – та ще в пам'ятний день їх мирової – на розчулену, романтично замріяну вдачу княжни справила сильне, сп'яніле враження, що вона забуває і про різницю їх станів, і різницю їх років (йому було 29, а їй – 35), освіти, виховання і загального світогляду. Про їх роман довго знали тільки три особи (Шевченко, Рєпніна, Ейнер), але про глибоке приятелювання – і друзі, і вороги. Останні докучали найбільше, бо під час перебування Кобзаря на засланні, княжна Варвара не раз зверталась до самого царя, а ще більше до генералів з III-го відділу, які, непрозоро натякали їй, що годі просити за такого злочинця, як Шевченко, бо це може відбитись і на її долі. Повертаючись із заслання, Шевченко проїздом через Москву відвідав княжну, хоча й записав у щоденнику, що вона «значно змінилась».

Аналізуючи працю П.Богацького, бачимо певні лакуни, які слід заповнити. Зокрема автор, як і, утім, інші дослідники, не звернув уваги на запис Т.Шевченка щодо зовнішнього і внутрішнього образу В.Рєпніної. Так, 31 жовтня 1857 року занотував: «Вечером И.П.Грасс (йдеться про Іллю Петровича Грасса (1829 – ?), службовця пароплавного товариства «Меркурій». Служив у морському корпусі, на Чорному морі (1846 – 48), на Дунайській флотилії. Вийшовши у відставку й працюючи в нежненовгородській конторі «Меркурій», цікавився літературно-мистецьким і політичним життям. 2 жовтня 1857 р. Шевченко занотував, що зробив портрет свого знайомого. (Примітка наша. – *Я.Н.*). познакомил меня с Марьей Александровной Дороховой (йдеться про Дорохову Марію Олександрівну (дівоче Плещеева; 1811 – 1867) – начальниця Нижненовгородського Інституту благородних дівчат. Після смерті рідної дочки, вона взяла на виховання доньку декабриста І.Пуціна й була для неї як справжня мати (примітка наша. – *Я.Н.*). Директриса здешнего института. Возвышенная, симпатическая женщина! Несмотря на свою аристократическую гнилую породу, в ней так много сохранилось простого, независимого человеческого чувства и наружной силы и достоинства, что я невольно [сравнил] с изображением Свободы Барбье (в «Собачем пире») (Шевченко називає вірш «Собачий

банкет» французького поета Анрі-Огюста Барб'є (1805 – 1882), який прославляє героїв революційних подій 1830 року в Парижі. Твір переписав поет до «Журналу» 16 і 17 вересня 1857 року. (Примітка наша. – Я.Н.). Она еще мне живо напомнила своей отрывистой прямою речью, жестами и вообще наружностью моего незабвенного друга, княжну Варвару Николаевну Репнину (курсив наш. – Я.Н.). О если бы побольше подобных женщин-матерей, лакейско-боярское сословие у нас бы скоро перевелось». Отже, Шевченко чітко назвав княгиню другом. Все решта – фантазія дослідників, яку породила уява Репніної. Княгиня Репніна справді була настільки закохана в художника й поета, що вирішила про нього написати роман, про що 19 березня 1844 року повідомляє своєму адресату Ейнару: «После отъезда Шевченко... мне пришла охота написать роман о Шевченко, и на это я употребляла немногие свободные часы, какие у меня были» [Тарас Шевченко 1916: 186]. Варвара зберігала й листи від Шевченка, але їх у неї забрав Олексій Васильович Капніст (1796 –1867), яких і досі не знайдено. До речі, саме Капніст у середині травня 1843 року, коли Шевченко дістав відпустку в Академії мистецтв, привіз поета до Яготина і познайомив з родиною князя Миколи Репніна-Волконського. Отже, знаючи добре Олексія Капніста, як друга сім'ї, В.Репніна сміливо передала адресовані їй листи Шевченка.

На засланні, пострижений у солдати, Кобзар згадував про Закревську, присвятивши їй вірші «Г. З.» («Немає гірше, як в неволі...») та "Якби зустрілися ми знову". Але зустрітися зі своєю пасією йому ніколи не довелося, вона померла у 35-річному віці саме тоді, коли поет отримав звільнення від 10-річної солдатчини.

Чимало місця П.Богацький відводить останньому коханню поета. Йдеться про 19-річну дівчину – Лукерію Полусмак, котра наймитувала в Петербурзі. Дослідниця Надія Наумова у статті «Літо останнє. Остання любов» атрибує за спогадами сучасників поета історію його останньої любові. З Ликерією Полусмак він зустрівся 1860 року. Вона була родом із села Липовий Ріг під Ніжином, кріпачкою і сиротою. «Історію їх стосунків (що аж ніяк не вкладаються в поняття «роман»), його захоплення нею і болючого розриву знав весь Петербург, починаючи з кола земляків-українців, справжніх друзів таких, як Куліш, Костомаров, Білозерський, Тарновські, Лазаревські, і закінчуючи художником

Мікешиним і російським письменником Тургенєвим. Свої спогади, де більше говориться про Ликеру, ніж про Шевченка залишили багато сучасників. Сам же Шевченко ніколи не говорив багато на цю тему, що цілком зрозуміло» [Наумова: 16 квітня].

Зовсім інша версія у П.Богацького щодо історії взаємин з Ликерою, ніж про це пише Н.Наумова. Дослідник завважує, що на слова й прохання дівчина Шевченка не зважала, а його залицяння приймала за жарт. Дарунки його приймала, але їх не цінила, лише пишалась ними перед іншою прислугою. На освідчення Шевченка 27 липня 1860 року вона відповідає так само, як відповіла і Харитя: «що вона його не любить і за його старого, лисого пана не піде заміж...» [Богацький 2003: 366]. До речі, наймичка троюрідного Шевченкового брата Варфоломія Харитина Довгополенко була однією з претенденток на шлюб із поетом, але 19-річна селянка вважала Тараса занадто великим паном і через те не погодилася на шлюб.

Шевченко написав поезію, присвячену Ликері, і разом з іншими дарунками посилає їй. А вона на цей шляхетний дар його серця і душі цинічно відповідає: «милы Тара не посылай ты міне етих бумажок у нас в сортыри их есть много...». Подібні вибрики тяжко переживав Шевченко і досить було дрібниці, аби поет розірвав свої відносини з Ликерою – це сталося 18 вересня 1860 року. Шевченко був прихильником родинного життя, любив родину, любив дітей. Ликера здавалась йому «вечірньою зорею» на його романтичному небі. Проте мрія залишилась нездійсненою. Дарма простакувату українку Тарас зваблював дорогими подарунками: купив їй сукна, капелюшків, туфель, перснів, білизни, сережок з медальйонами, коралів, Євангеліє в білій оправі із золотими краями. Дослідниками доведено, що лише за один день (3 вересня 1860 року) він витратив на презенти понад 180 рублів. Однак дівчина не захотіла залишати столичного життя і переїжджати в Україну, щоб жити у селі. Вона відмовила українському художникові, поету й вийшла заміж за перукаря Яковлева. Лише в 1904 році, по смерті свого пияка-чоловіка, Лукерія Яковлева-Полусмак, залишивши дітей в Петербурзі, приїхала до Канева і щодня приходила на могилу Шевченка. Відвідуючи меморіал, у книзі відгуків жінка залишила розпачливий запис: «13 травня 1905 року приїхала твоя Ликера, твоя люба, мій

друже. Подивись, подивись на мене, як я каюсь...» [Наумова: 16 квітня]. Остання любов поета померла 4 (17) лютого 1917-го на 77-му році життя в Канівському притулку для перестарілих людей.

Таким чином, Павло Богацький не лише аналізує романтичні взаємини Шевченка з жінками, а й літературно-художній світ, в якому інтимна лірика посідає важливе місце. Дослідження Богацького розкриває образ Шевченка-мрійника; він постійно думав про створення сім'ї, покладав надії на шлюб з Лікерею Полусмак, але, як зазначено вище, мрія не здійснилась. Особисті взаємини з жінками знайшли своєрідний відгук в літературно-художній, епістолярній та мемуарній спадщині письменника.

Отже, образ Тараса Шевченка Богацький змоделивав в емоційній тональності, але така тональність викликана внутрішньою формою, екзистенційним потенціалом, що спонукав автора не так до строгої наукової тональності, як пієтету (глибокої пошани) до поета, щирою захопленістю його творами інтимного характеру. Однак означена стаття П.Богацького, як й інші його шевченкознавчі праці, надруковані в Україні й за кордоном, збагачують сучасну українську літературу, підносять її престиж у світовому культурному просторі. Його звернення до Т.Шевченка є актуальним для українського суспільства, виступає засобом національної самоідентифікації, адже великий Кобзар був і залишається однією з найважливіших складових української культурної традиції. П.Богацький належав до тих дослідників, хто найчутливіше поставився до національного аспекту світогляду і творчості поета, оскільки заглиблювався у його внутрішній світ, виходячи не лише з власних міркувань чи припущень, а передовсім з наукових концепцій як й, утім, з ідейних орієнтирів. Ідеї шевченкознавця-Богацького унісонують генезі літературно-естетичної системи мислителя, що увібрала в себе чітко обумовлений комплекс ідей, концепцій. Осердя його рецепції Шевченка міститься в літературознавчих дослідженнях та укладених бібліографічних працях, що артикулює сильний голос шевченкіани за кордоном й українки зокрема.

Література:

Богацький 2005: Богацький Левко. Про наукову і творчу спадщину батька / Левко Богацький // «Просвіта» в духовно-

культурному піднесенні України: Зб.наук.праць. / За ред.В.П.Мацька. – Хмельницький: Просвіта, 2005. – С.177 – 183; Богацький 16 квітня: Богацький Павло. Трагедія самотньої душі (Інтимна сторінка біографії Т. Г. Шевченка) / Павло Богацький [електронний ресурс]. // Режим доступу: <http://www.yatran.com.ua/articles/579.html> (Переглянуто 16 квітня 2013 р.); Богацький 2003: Богацький Павло. Архіви [Текст] / Зібр. Л. Богацький. – Sydney: [б. в.], 2003. – 432 с. – Біблігр.: с. 423 – 431; *Дорошенко 1926*: Дорошенко Володимир. Шевченкознавство в 1925 р. / Володимир Дорошенко // Славянська книга (Прага) – 1926. – Ч. 44. – С. 215 – 220; Качуровський 1962: Качуровський Ігор. Поет самоти і безнадії / Ігор Качуровський // Україна і світ. – 1962. – №24. – С.39 – 42. Тут слід зазначити, що журнал «Україна і світ» засновано 1951 року. Перші числа редагував письменник Сергій Ледянський (справжнє прізвище Кокот; 1906 – 2000), та невдовзі, за І.Качуровським, «редагування перейшло до войовничого прозеліт-католика Іллі Сапіги (який ставив знак рівності між більшовизмом та православ'ям)», фактично редагував часопис І.Костецький. – Див.: Ігор Качуровський. Перекладачі української діаспори. / Ігор Качуровський // Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://ukrlife.org/main/minerva/kachurovsky.htm>. (Переглянуто 2.08.2013 р.); Лист 1998: Лист Левка Богацького до Віталія Мацька від 9 липня 1998 року зберігається в сімейному архіві В.Мацька; Наумова 16 квітня : Наумова Надія. Літо останнє. Остання любов [електронний ресурс] / Надія Наумова. // Режим доступу: <http://www.shevkyvlib.org.ua/shevchenkiana/mistets-na-storinkah-zmi/448-mitets-na-storinkah-zmi-2011-to-ostanne-ostannja-ljubov.html> (Переглянуто 16 квітня 2013 р.); Тарас Шевченко 1916: Тарас Шевченко и княжна В.Н.Репнина // Сборник «Русские пропилеи». – Т. 2: Материалы по истории русской мысли и литературы, собрал и приготовил к печати М.Гершензон; изд. М. и С.Сабашниковых. – М., 1916. – С.179 – 263; Тут же на стор. 179 – 199 опубліковано в перекладі з французької уривок листа-сповіді Варвари Репніної до аббата Шарля Ейнара від 27 січня – 1 березня 1844 року (з Яготина в Швейцарію); див. також: В.Н.Репнина. Шевченко в Яготине [електронний ресурс] // Режим доступу: <http://litopys.org.ua/shevchenko/dod1962.htm> (Переглянуто 18 квітня 2013 р.); Шевченко Тарас 2003: Шевченко Тарас. Зібр. Творів: У 6 т. / Тарас

Oleksandr Tkachuk (Ternopil)

УДК 821.2

ББК 83.3 (4УКР)

Romantic discourse of «Haidamaki» poem by T. Shevchenko

The poem «Haidamaki» is investigated as a lyric-epic poem, which is built on principles of romantic discourse. There is explored the interconnection with the genre of heroic epic, the peculiarity of the narrative distance between the storyteller and represented events. The romantic means of composition and principles of design of characters are traced in the context of lyric manner of the story narration.

Keywords: *lyric-epic poem, epos, discourse, storyteller, Byronic poem.*

У статті досліджується поема «Гайдамаки» як ліро-епічна поема, побудована на засадах романтичного дискурсу. З'ясовуються взаємозв'язок з жанром героїчної епопеї, специфіка наративної дистанції між оповідачем та змальованими подіями. Простежуються романтичні прийоми композиції та принципи моделювання характерів у контексті ліричної манери оповіди.

Ключові слова: *ліро-епічна поема, епопея, дискурс, оповідач, байронічна поема.*

Genre nature of the poem «Haidamaki» does not have a single meaning. It corresponds to the epos genre because of the character of the questions touched; however, it significantly differs from the classic standard of heroic epos in the way of narrative implementation and sužet-compositional structure. An epic poem did not spread in Ukrainian literature and, moreover, in a time of writing of «Haidamaki» this genre variety of epos stepped back to the background. Style features of «Eneyida» by Kotlyarevsky are indicative in this regard; it, on one hand, was a travesty of a classic heroic epos, and on the other – it eventually acquired the high sounding in the closing chapters and that witnessed the necessity of the artistic mastering of category of epic. A romantic poem dominated already in European literatures in the time of creation of «Haidamaki». Poetic story (powieść poetycka), to which